

ҒТАХР 16.01.45

ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ САНДЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАУДЫҢ БЕС АЛҒЫШАРТЫ

Л.Ә. Ибраймова

Қазақ Ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы қ., Қазақстан,

liraibraymova@gmail.com

Мақалада онлайн оқыту жүйесіне сәйкестендіріп, тілді оқытудағы сандық трансформациялаудың бес түрлі алғы шарты көрсетілді. Біріншісі, оқытушының тұлғалық өсуі, соған сәйкес дайындығы. Екіншісі – интернет ресурстарды меңгеру. Онда тиімді ресурстар туралы айтылды. Үшінші, халықаралық тілдердің бірін меңгеру қажеттілігі және негізгі себептері ашып көрсетілді. Төртінші, оқыту әдістерін онлайн жүйеге ыңғайлау мен оның басқа да мүмкіндіктері, бесінші онлайн оқытудағы бағалау жүйесі талданды.

Түйін сөздер: сандық ресурстар, тілді трансформациялау, бағалау өлшемдері, идеология, ақпараттық іздеу, тіл.

Тілдің трансформациялануы – адамзат өмірінің өзгеруі мен дамуына орай болатын заңды құбылыс. Трансформация – «қайта өзгеру», «жаңару» сөздеріне сәйкес келеді. Тілдің трансформациялануы мәселесін кеңірек түсіну үшін тілдің тарихи үдерісіне ішінара тоқталсақ, тілдің дамуы мен зерттеу объектісі қоғамның дамуына сәйкес үнемі жаңарып, өзгеріп отырғандығын көреміз. Қоғамда саяси жағдайлар мен саяси идеологиялар, экономикалық жай-күйіне т.б. орай болған барлық жағдаяттар тіл білімінде көрініс тапқан. Өйткені қоғам мен тіл қатар дамиды. Көне заманнан бастап, қазіргі уақытқа дейінгі тіл тарихында түрлі мектептер мен ағымдар пайда болып, тіпті қоғамдық іс-шаралармен біте қайнасты.

Тіл білімі даму прогресінен өте келе, қазір адамның ішкі менталдық табиғаты мен ойлау механизмдеріне ойысты. Тілді танымдық тұрғыдан зерттейтін сала – когнитивтік лингвистика бастапқы кезде нейролингвистиканың зерттеу нысандарының бірі болып, кейін өз алдына дербес тіл білімінің саласына айналды. Қазақ тіл білімінде тілдік зерттеулер танымдық деңгейге көтеріліп, оны меңгерту жолдарын ұлттық ерекшелігі, менталдық сипаты, ұлттық құндылықтары арқылы табуда. Мемлекеттік тілді меңгертуде ұлттық құндылықтарды негізге ала отырып оқытуды көздейтін тұжырымдар көп.

Когнитивтік лингвистиканың ішінен бөлініп шыққан сала – лингвомәдениеттану. Бұл салада да қомақты еңбектер жазылу үстінде. Айталық, «Орсіон» басылымында жарық көрген қазақстандық авторлардың еңбегінде «Тілдің символдық жүйе ретінде адамға тән ұлттық ерекшеліктерді анықтайтындығы және тілдегі ұлттық құндылықтар» туралы айтылып [1; 608], фитонимдер мен өсімдік концептосферасын талдаған.

Психолингвистикадан когнитивтік лингвистика мен нейролингвистика, когнитивтік лингвистикадан лингвомәдениеттану бөлініп шыққан. Тіл адамның сөйлеу құралы болғандықтан, барлық саламен тығыз байланысты болатындығы түсінікті. Сондықтан оның гуманитарлық және жаратылыстану ғылымдарымен ұштасуы – заңдылық. Жоғарыда айтып өткеніміздей қоғамда идеология ғана емес, экономика, саясат, технология өзгерсе, тілге әсер етпей қоймайды. Мысалы, жасанды интеллект пайда болғанда, соған сәйкес компьютерлік лингвистика ғылымға келді. Ал енді жақын уақытта Рональд М.Каплан математика – компьютерлік лингвистика – психологияны ұштастырып «компьютерлік психолингвистика» деген жаңа саланы ұсынып отыр [2; 607-626].

Күн сайын даму үдерісіндегі жасанды интеллект адамның шынайылығын, эмоциясы мен психологиясын тануға ұмтылуда. Алғаш машиналар пайда болған кезде, ғалымдар олардың ешқашан эмоцияны алмастыра алмайтындығы туралы айтатын. Енді бұл тұжырымды да теріске шығаратын уақыт жақын қалғандай.

Шындығында, адамзат жасанды интеллектіні ойлап тауып, өмірге есептеуіш машиналарды, қазіргі компьютерлік құрылғыларды жасап шығарғалы бері өткен ғасырлармен салыстырғанда басқа ғылым салаларымен қоса тіл біліміне де көптеген өзгерістер әкелді. Лингвистика машина тілінде сөйлеуге көшті. Ақпараттардың көлемі ұлғайғандықтан оны жылдам қабылдау және есте сақтау бүгінгі күннің негізгі проблемалары болып саналады.

Тіл үйренгісі келетін адамға қазір барлық жағдай жасалған. Интернеттен грамматикалық сауат ашуға арналған өткен ғасырдікінен бастап соңғы жылдары баспадан шыққан оқулықтардың электронды нұсқасын оңай жүктеп алуға болады. Одан бөлек түрлі сайттар мен платформалар жұмыс істеп тұр. Мысалы, Қазақстан Республикасының тұңғыш президентінің қоры, Самұрқ Қазына және Samsung компаниясы қолдауымен жасалған Soyle.kz, «Bala.soyle.kz» порталдары, тіл мәселесімен айналысатын Kaz-tili.kz, Emle.kz, Tilalemi.kz, Tilmedia.kz, Тіл-құрал, Qijat.kz тағы басқалары.

Қазіргі жағдайда жаппай тілді меңгерту мақсатында онлайн курстар жүргізу мемлекет тарапынан қолдау табуда. Оны Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі Тіл саясаты комитеті Ш.Шаяхметов атындағы «Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-практикалық орталығының қолдауымен республикадағы Тіл оқыту орталықтары қазақ тілін және басқа да тілдерді қашықтан оқытуды қолға алып, тіл үйренгісі келетіндерге арнап Қазақстанның түкпір-түкпірінен 98 орталық ашқандығынан көреміз.

Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы құрылып, 2019 жылы 31 желтоқсанда № 1045 қаулысында бекіді. Бағдарламаның міндеттерінің ішінде бірінші кезекте қазақ тілін латындандыру, ұлттық корпусын жасау, тілдің БАҚ, әлеуметтік желі, халықаралық коммуникацияда қолданылуын жетілдіру және т.б. бар [3]. Осы бағдарламаға сәйкес қазақ тілінің қолданысын халықаралық дәрежеге жеткізіп, «ақпараттандыру және коммуникация саласындағы қазақ тілінің қолданылуын жетілдіруге» нысанды түрде жұмыс жасау аса өзекті. Себебі, сандық технология өркендегендіктен, білім беру жүйесі де көп өзгерістерге ұшырады. Кез келген субъектінің интернет ресурстарды біліп қана қоймай, олардың сапасына қарай таңдап жұмыс жасай алуы қажеттігі туды. Сонымен қатар әлемдегі пандемия жағдайы бүкіл адамзатты офлайннан онлайнға ауысуға мәжбүр етті. Барлық нәрсенің жақсы да, жаман жағы да болатыны сияқты онлайн оқыту жүйесінің де өзіндік кемшіліктері көрінді.

Ең бірінші, үлкен кемшілігі – тұлға әлеуметтік ортаға бейімделе алмай қалады. Бұл өз кезегінде эмоционалдық жұтаңдыққа әкеліп, көппен бірлесе алу қабілетінен айырады. Көпшілік ортада өзін қалай ұстауы, эмоционалды мінез-құлқын реттей алуы тек тәжірибеде, ұжымның бір мүшесі болған кезде ғана жүзеге асады. Онлайн дәрістерге офлайн дәріске қатысқандағыдай жауапкершілікпен қарамай, дайындықсыз бейқамдыққа салыну да орын алған.

Екінші кемшілігі – тілді «шұбарлайтын» сленгтердің көбеюі. Әлеуметтік желінің дамуымен байланысты жаңа сөздер: «аватар», «комментарий», «платформа», «профиль», «бан», «айфон», «смартфон» т.б. Бұны қолданыста «коммент», «ава», «банға кету», «банға түсу», «жайфон» деп, сленгтер қатары түзілуде. Тілдік өзгерістер лексикалық та, синтаксистік деңгейде де болады. Мемлекеттік тілді дамыту институтының сайтында жарияланып, «қазақ тілінің интернет кеңістігінде бейімделуіне» байланысты жазылған мақалада «интернет тіліне байланысты «Intil» жобасын ұсынуда [4]. Тіл үнемі өзгеріп, қоғаммен бірге дамытындықтан, тілге жаңа сөздердің қатары (неологизмдер) қосылып отырады. Күнделікті тілдік қолданысқа еніп кеткен, бәріне түсінікті, сонымен бірге ол халықаралық термин сөз болса, онда өзгертусіз, дәл сол қалпында қолдануды керек етеді. Алайда барынша тілдің табиғи түпнұсқасына нұқсан келтірмейтін «интернет тілін» жасау маңызды.

Үшінші кемшілігі – орфографиялық сауатсыздық. Еліміздің пандемия кезінде онлайн білім берудегі жасалған тәжірибесі алғашында WhatsApp және Telegram желісі арқылы өткен болатын. Өйткені халық басқа платформаларды пайдалануды білмеді немесе құрылғылары ол бағдарламалармен жұмыс жасауға күші жетпеді. WhatsApp пен Instagram, Telegram әлеуметтік желілерін пайдаланушылардың саны жыл сайын күрт өсуде. Facebook желісі арқылы да түрлі ақпараттар жылдам тарайтын болған. Халықтың психологиясына әсер ету үшін немесе жалған/ақиқат ақпараттарды таратқанда ең оңай құрал болды. Мұндай ақпараттардың көпшілігі орфографиялық сауатсыз жазылады. Жиі көрінген қате адамның санасында жатталып, қалыпты нәрсеге айналуы мүмкін. Яғни, қабылдаушы солай жазылуы тиіс деген бейсаналы шешім шығарып, әдеби тілдің жазу нормаларын сақтамай, ережеден ауытқиды. Бұл проблеманың шешімін оңай табуға болады. Егер тура сол әлеуметтік желілер арқылы сауат ашатын контенттер дайындап, тегін тарататын болса, грамматикалық сауатсыздықтың біраз алдын алар еді.

Төртінші кемшілігі – ыңғайсыздық. Интернет жүйесінің әлсіз жұмыс жасауынан ауылдық жерлерде байланыс орнату қиын. Интернет жылдамдығының төмендігінен әлеуметтік желілер мен платформалардың жұмысы нашарлайды. Мысалы, сөйлеушінің даусы жоғалады, шуылмен анық

естілмейді. Артық дыбыстар, анық шықпаған дауыстар толыққанды қарым-қатынас жасауға кедергі келтіреді.

Сөйлеу тілін ауызша және жазбаша тіл деп екіге бөлетінбіз. Ауызша тілді қазіргі уақытта бетпе-бет, оффлайн қарым-қатынастағы диалог ретінде қарайтын болдық. Ал жазбаша тіл онлайн сипатқа ие. Ондағы эмоциялар «смайлдар» арқылы жеткізіледі. Бірақ аудио-дыбыстық хабарламаларды қосқанда дыбыстық бояуларды жеткізуге болады. Сонымен қатар ұнамаған дауыстық хабарламаны өшіріп тастап, қайталап жазу мүмкіндігі бар.

Виртуалды қарым-қатынаста сөйлесушілер әлдеқайда өздерін еркін ұстайды. Сыртқы қауіп-қатерлер, қорқынышты сезінбеген соң, ойын еркін айта алуы мүмкін. Бұдан салыстырмалы түрде қарым-қатынас оңтайлана түседі. Әлеуметтік желілерде қарым-қатынас жасап, ұзақ уақыттардан соң бетпе-бет кісінің және топ алдында сөйлей алу қабілеті төмендейді деген болжамымыз бар. Өйткені виртуалды емес, шынайы адамның бет-жүзін, түрін, көргендегі қабылдау басқаша. Үйінен, өзін қауіпсіз сезінетін бөлмесінен шыққан соң, бөтен ортадағы атмосфера кері әсер етеді.

Қалай болғанда да онлайн білімнің мүмкіндіктерін тиімді пайдаланып, оффлайнға көшкен кезде екеуін қатар алып жүруге дайын болу керектігі түсінікті болып тұр. Сонымен бірге тіл білімінің жекелеген салаларын онлайн жүйеге трансформациялау үшін және аталған кемшіліктерді жою үшін бес алғышартын көрсетеміз:

1. Бірінші алғышарт – тұлғалық өсу. Онлайн оқытуда жеке даму басты нысанда. Бұрынғыдай көппен біріге жүріп, білім алушының іс-әрекеттерінің кейбірі бақылаусыз қалса, енді күнделікті белсенділігі, жауапкершілігі, ізденісі т.т. барлығы анық көрініп тұрады. Жауапкершілік ең бірінші ұстаздың өз бойында қалыптасып, оны білім алушыдан талап еткен кезде ғана оқыту нәтиже береді. Өз бетімен іздену, жеке-дара зерттеу, талдау жұмыстарын жүргізіп, қорытынды жасай алуға бейімделу керек. Өйткені интернетте ереже немесе бақылау болмайды.

2. Интернет ресурстарды меңгеру. Онлайн оқытудың шешуші құралы – интернет ресурстар. Барлық әлеуметтік желілердің мүмкіндігін және платформалардың қызметін пайдалану үшін барлық оқу орындарында компьютерлік сауаттылықты арттыру қарқынды түрде жүргізілді.

А.О.Бекалаева интернеттегі түрлі ақпараттар мен ресурстарды былайша жіктеп көрсетеді:

- электронды почталар (e-mail);
- телеконференциялар (usenet);
- видеоконференциялар;
- интернет қолданушы жеке ақпараттарын жариялап, өз парақшасын (homepage) ашып, оны Webсерверге қою мүмкіндігі бар,

- ақпараттық ресурстарға қолжетімділік;
- анықтамалық каталогтар (Yahoo!, InfoSeek/UltraSmart, LookSmart, Galaxy);
- іздестіру жүйелері (Alta Vista, HotBob, Open Text, WebCrawler, Excite);
- жүйеде сөйлесу (chat) [5; 311].

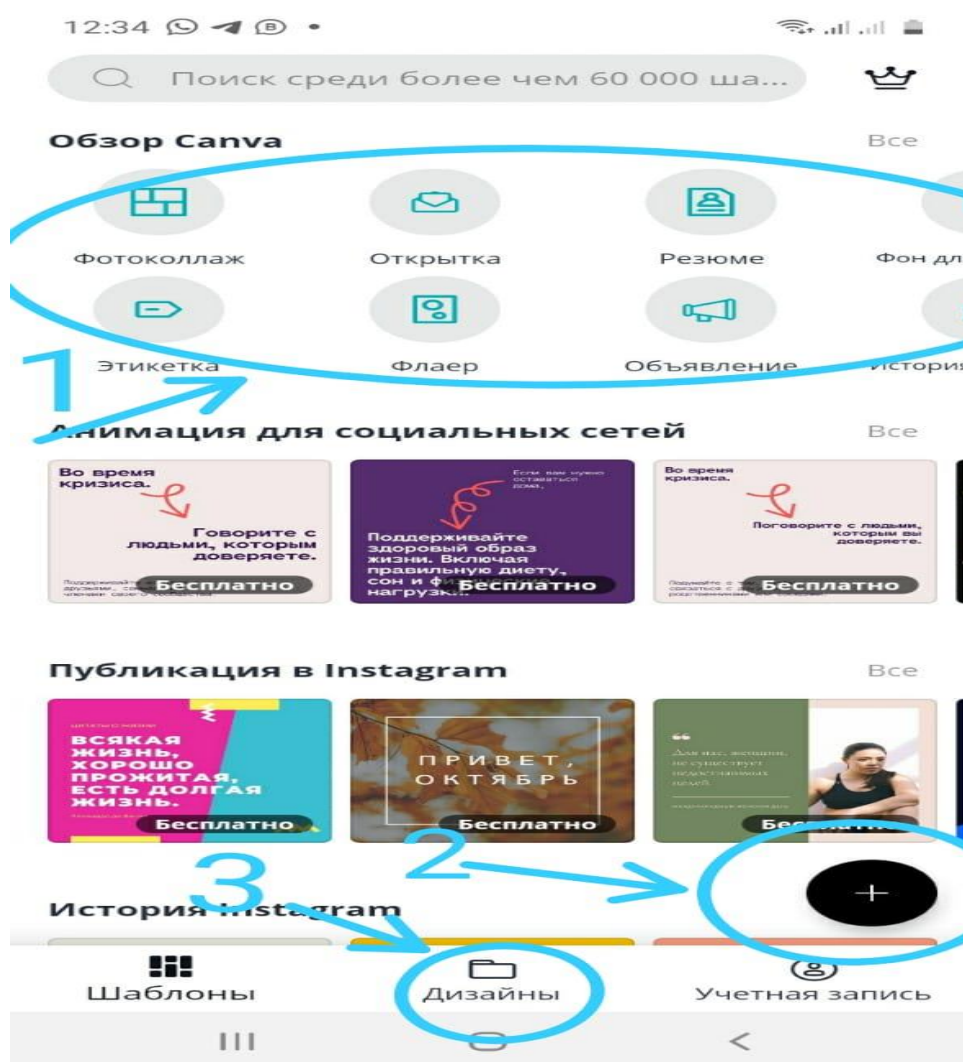
Ғылымның өркендегенін көрсететін жетістіктердің бірі осы – чат-боттар. Чат-боттарды құру үшін лингвистердің көмегі аса қажет. Сол себепті бұл компьютерлік лингвистиканың бір тармағы ретінде алынады. XiaoIce бағдарламасын қытай елінің ғалымдары ойлап тапқан. Ол қазіргі Ресей федерациясының бағдарлама жасаушыларының өндіріп шығарған, бізге таныс «Алиса» ботына ұқсас. «Алисадан» гөрі «XiaoIce» бірнеше тілге аударылған және эмоциялық әлеуеті жоғары. Өйткені авторлардың жазуы бойынша, XiaoIce адамның сезім-күйін динамикалық танып, ұзақ сөйлесу кезінде сөйлесушінің ниетін түсініп, жауап қайтарады. Ең алғаш жасалған 2014 жылдан бастап XiaoIce 660 миллион белсенді қолданушылармен сөйлесіп, ұзақ уақыттарға қарым-қатынас орнатқан. Үлкен масштабты журналдардың талдауы бойынша XiaoIce 23-ке тең болатын CPS-тің орташа көрсеткішіне жеткен. Бұл басқа чат-боттарға қарағанда әлдеқайда жоғары, тіпті адамның әңгімесінен де көп [6; 53].

Г.Н. Нұрманова «Learning Apps» – тапсырма құрастырудың бірнеше жолын ұсынатын, оқытуда түрлі интерактивті модульдерді қамтитын компьютерлік бағдарлама. Өз тәжірибемізде қазақ тілін шетелдік студенттерге үйрету барысында аталған бағдарламаны әр сөйлеу әрекетіне негіздей отырып қолданып жүрміз», – дейді [7; 57]. Автор «Kahoot – сурет, видео немесе тек сұрақ түрінде тест тапсырмаларын құрастыруға арналған бағдарлама. Қазақ тілі сабақтарында да белсенділік танытып, білім алушылардың қызығушылығы мен белсенділігін арттыруда тиімді сервистің жиі қолданыстағы тапсырмасы – дұрыс жауапты таңдау, яғни Quiz. Бұл құрылымда берілген сұраққа дұрыс жауапты таңдау мүмкіндігі болады. Одан бөлек Jumble құрылымы да қазақ тілін оқытуда қызықты әрі тиімді. Бұл құрылым бойынша тіл үйренуші сөзді дұрыс құрастыру, сөйлемді ретімен қою немесе ойды,

ақпаратты ретімен қою т.б сынды тапсырмаларды орындау арқылы орфографиялық нормаларды есте сақтау, сөйлем құрылымын жадында тұю дағдыларын қалыптастыратындығын айтады» [7; 61]. Қашықтан оқыту басталғалы бері барлық ұстаздар өз күш-жігерлерін аянбай ізденіп, медиа ресурстарды барынша тиімді пайдаланып жатқаны олардың баспаға жариялаған мақалаларынан байқаймыз. «Медиа-ресурстарды қолдану арқылы оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру» тақырыбында жазылған А.Н.Азимбаева мен А.М.Жалалованың мақалаларында да «learning.apps», «Kahoot», «Activinspire», «Dojo class» бағдарламалары туралы талданады. Бұл бағдарламаларды ойын әдісіне тиімді қолданып жатқанын тәжірибе жүзінде істеп көргендігінен, яғни теория жүзінде емес, практика жүзінде сынағандығын көреміз [8; 115]. «Zoom», «Google Meet» платформаларынан басқа «ClassPoint» бағдарламасы бар. Бұл бейнеконференция өткізуге арналған бағдарламаның мүмкіндігі шектеулі. 12 адамға дейін ғана бейнесін көрсетіп, тек 4 адамға дейін бір мезгілде сөйлеуіне болады. Zoom-ның тегін тарифы 30 минуттан аспайды. Өз кезегінде бұл да дәрістің үзілуіне себепкер болады. Google Meet-те уақытқа шектеу жоқ. Адам саны туралы да нақты жазылмаған.

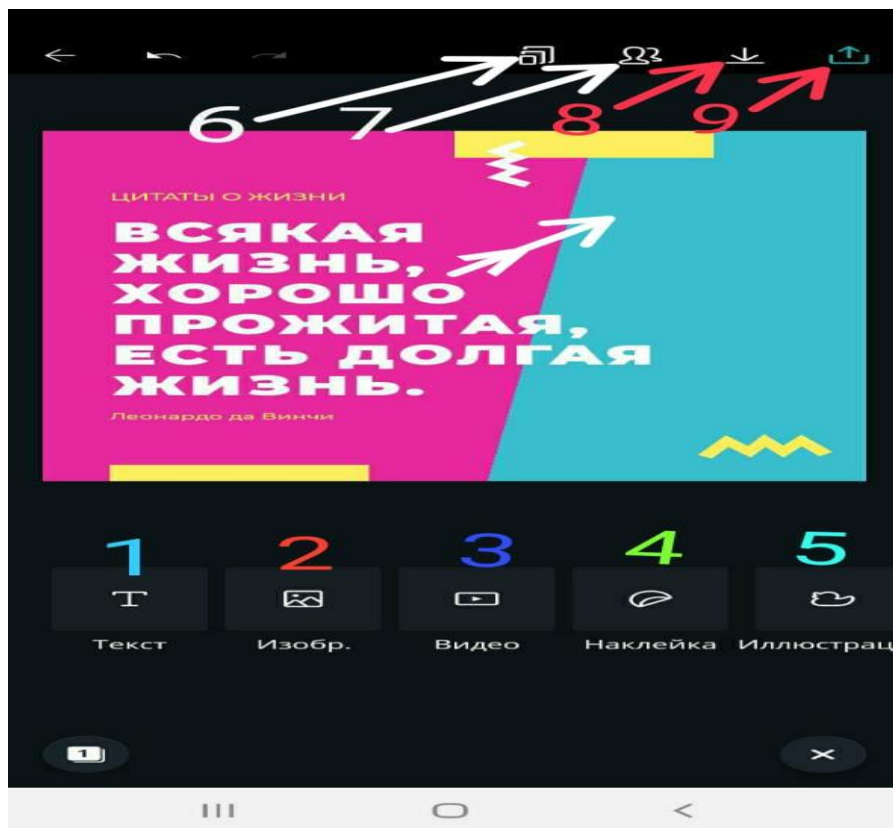
«Google Disk» – білім алушының жұмыстарын жинақтап, тексеріп отыруға және өзі де тапсырмаларын алдын ала салып қоюға болатын, құрылғының жадысын толтырмайтын керемет құрал. Мысалы, оқытушы өзінің дискісінен ортақ бума ашып, соған барлық студент немесе оқушыға өз жұмыстарын жүктеп қояды талап етуіне болады.

Білім алушыларға түрлі слайдтар, флаерлер, чек-листер т.б. тапсырмалар дайындау үшін оңтайлы ресурс – «Canva» бағдарламасы. Төменде бағдарламаға қысқаша сипаттама жасап өтеміз:

1 – сурет. «Canva» бағдарламасының негізі беті. [Дереккөз: автор құрастырған]

Суретте «1» санымен көрсетілген бағдарламаның ұсынатын қызмет түрлеріне шолу; «2» – «+» батырмасын баса отырып, жұмысты бастау; 3 – «Дизайны» батырмасында алдыңғы жасаған жұмыстар сақталып тұрады. «Шаблондар» – бағдарламаның тарапынан ұсынған дайын мәзірі.

2 – сурет. «Canva» бағдарламасында жұмыс жасау үдерісі [Дереккөз: автор құрастырған]

«+» батырмасын басқаннан кейін 2 - суретте көрсетілген бетке келіп түсеміз. Бағдарламаның дайын суреттерін немесе жеке суреттерді жүктеп алып, ары қарай өңдеу жүреді. 1. мәтін жазу және өңдеу, өшіру. 2. суреттің үстіне сурет әкеліп қосуға болады. 3. бейне жазбалар қосу. 4. «наклейкалар», түрлі тақырыптағы кішігірім суретшелер; 5. мұнда анимациялық тиімділікті беретін бейнелер бар. 6. объектіні көбейту; 7. дайын болған жұмысты көбейту; 8,9. жүктеу қызметін атқарады. «Canva» бағдарламасын ұялы телефоннан да, компьютерден де ашып жұмыс жасауға болады. Егер «Google» немесе «Facebook» аккаунттарының бірі арқылы тіркелген болсаңыз, дәл сол аккаунтпен компьютерден ашқан дұрыс. Сонда жұмыс өнімділігі артып, бір құрылғыдан жасаған жұмысты екінші құрылғыдан жалғастыра беруге болады.

Шындығында түрлі платформалар мен бағдарламалар өте көп. Оларды тестілеуден өткізіп, ұнамдысын пайдалану ғана қалды. Біз Google-дың өнімдерін пайдалануға кеңес береміз. Оның 300-ден аса өнімдері мен қызметтері бар.

3) Үшінші алғышарт - халықаралық тілдердің бірін меңгеру. Негізгі тіл – ағылшын тілі. Халықаралық дәрежедегі тілдердің кемінде біреуін меңгеруге мәжбүрлілік артты. Халықаралық дәрежедегі алты тіл, ағылшын, араб, испан, қытай, орыс, француз тілдері түрлі дүниежүзілік ұйымдардың бас қосуында, конференцияларда ресми тіл ретінде саналады. Тілдің қолданылу аясы мен қажеттілігі болса ғана «халықаралық тіл» мәртебесін ұстап тұра алады. Әлемде 400 млн адамның ана тілі, 300 млн адамның екінші тілі болған ағылшын тілі ғаламдық тілге айналды. Оның бірнеше себебі бар. Ең біріншісі – халықаралық сауда-саттық тілі болуы. XVII ғасырда ағылшындар теңіз арқылы кішігірім құрлықтар мен аралдарды жаулай бастады. Солтүстік Америка, Африка, Азия, Австралия мен Үндістанды жаулай отырып, дүние жүзінің түкпір-түкпіріне ене бастады. Кімнің алтыны көп болса, сауда-саттық кезінде соның тілі басымдылық көрсетті. Жергілікті халық «күн көру үшін» ағылшын тілін білуге мәжбүр болды. Ағылшын тілінің ықпалынан түрлі жасанды тілдер де пайда болды.

Екінші себеп – ағылшындардың жаппай Америкаға жер ауып барғаны. Ол жерде басқа ұлттар да болғандықтан, олардың басын біріктіріп, ынтымақта өмір сүру мақсатында ағылшын тілі алдыңғы қатарға шықты. Барлық штаттарда тек ағылшын тілінде оқытып, басқа тілдерге тыйым салынды.

Үшінші себеп – экономикалық жаулау. Валютасын қақтығыс-соғыстар арқылы басқа елдің экономикасына енгізуді айтпағанда, бүкіл елдің нарығын тауар, өнімдерімен толтырды.

Төртінші себеп – компьютер мен интернеттің пайда болуы. Барлық бағдарламаның тілі (HTML) ағылшын тілінде жазылады. Кейбір интернет ресурстардың тілі де ағылшынша. Демек ол – ғылым мен техниканың тілі. Техника тіліне ілесу үшін, ағылшын тілін меңгеру қажеттілігі тууда.

Бесінші себеп – өмір сүру салты. Мұнда кино, музыка, тағамдар, киім кию, мінез-құлық тағы басқа сана-сезімге әсер ететін, адамның өмір сүру формалары жатады.

Профессор Б.Хасанұлы социолінгвист ғалым ретінде ағылшын тілінің ғаламдық тілге айналғандығын теориялық тұрғыдан дәлелдеп берген болатын. Ол мемлекеттік тілді дамыту туралы көзқарастар мен тұжырымдар айтып, тіл саясатының жүзеге аспау себептерін үнемі талқылап отырады. 2004 жылғы конференцияда Тіл комитетін құру керектігін де нақтылап түсіндірген еді [9; 17]. Жоғарыда атап көрсеткен төртінші себепті, компьютерлік бағдарламалардың ағылшын тілінде жазылатындығын ескерсек, ағылшын тілін білу сандық трансформациялаудың негізгі алғышарты болатындығын білдіреді.

4) Оқыту әдістерін өзгерту. Онлайн оқытудың синхронды және асинхронды түрлеріне ыңғайластырылып білім беру үдерісі жүріп жатыр. Зерттеуші С.Ә.Қалқабаева өз мақаласында «оқытудың қай түрі, қай әдісі болсын білімді меңгеруде білім алушының салыстыру, талдау, жинақтау, жалпылау, қорыту, ой тую сияқты ақыл-ой жұмысының пәрменділігін көтеруге, кәсіби-теориялық білімін толықтыруға, іздену-зерттеушілік құлшынысын арттыруға, шығармашылық ойлауын, сыни көзқарасын дамытуға бағытталып, білім беруші мен білім алушының педагогикалық ынтымақтастығына құрылуы тиіс» деген тұжырымына толықтай келісеміз [10; 297]. Онлайн жүйеде оқытудың принциптері, ғылымилық, жүйелілік, көрнекілік, саналық пен белсенділік принципі, теория мен практиканы байланыстыру принципі және әрбір оқушының психикалық ерекшелігін ескеру принциптерін ұштастыру оқытушының кәсіби құзыреттілігіне қарай жүзеге асады. Бұл принциптерден басқа оқытудың стратегиялары Р.Мухпулова, Г.Мустафаева, А.Базылғаламова-лардың авторлығымен жарияланған мақалада былай жіктеледі: 1) еске сақтау стратегиясы (семантикалық бейнелер мен кілт сөздер арқылы). Тіл меңгеруде сөздік қорды тез көбейтіп, білім алушының интеллектісін анықтауға көмектеседі; 2) когнитивтік стратегия (жаңа сөздің мағынасын түсініп, сөздер мен фразаларды аударып, түсініп салыстыру жатады); 3) компенсация стратегиясы (тыңдап және оқыған кезінде түсінгенін ауызша аудару); 4) метакогнитивті стратегия (оқытуды жүйелеу және мониторинг жасау, бұл – оқушының өзін-өзі бағалауы мен жоспарлауды қамтитын жүйе); 5) аффективті стратегия - түрлі жағдаяттарда білім алушының жақсы көңіл-күйде болуына көмектесу (тест кезінде, жақсы нәтиже көрсетуге ұмтылу сәтіндегі қызбалану) [11; 162].

Т.Джейсон және тағы басқа авторлардың «Онлайн интерактив» журналына жариялаған мақалаларында екі оқытушының Тандем сабағы айтарлықтай жемісті болатындығын, онлайн жағдайда студент пен оқытушының «оқытушы-оқытушы» деңгейінде жұмыс жасаудағы артықшылықтары туралы айтады. Ол артықшылық – оқытушы өз шәкіртін болашақтағы кәсіби мансабына алдын ала дайындайтығында [12].

Онлайн оқытудың тиімділігінің бірі – оқыту аудиториясын кеңейтіп, масштабтау мүмкіндігі. Нысандағы аудиторияның кез келгенін таңдай отырып тілді меңгертуге интернет ресурстардың әлеуеті жеткілікті. Атап айтар болсақ, қазіргі уақытта YouTube бейне хостингі, TikTok, Instagram, Facebook желілері арқылы толыққанды контенттер жүктеп, тікелей эфирлер жасап, байланыс орнату мүмкіндігі зор. Онлайн оқытудың аудиториясы өте кең. Жасы, жынысы, тілі, ұлты әртүрлі аудиторияның нысанын дұрыс таңдау арқылы оқыту материалдарын құрастыра аламыз. Әсіресе, экономикада нені құндылық ретінде көрсетеміз, әлемдік деңгейге қандай брендпен таныламыз деген сұрақтар көп қойылады. Сол себепті Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті Филология институты Қазақ тіл білімінің теориясы мен әдістемесі кафедрасының профессорлары бірігіп, ғылыми жоба ұсындық. Жобада сандық ресурстар арқылы тілді меңгертуде ұлттық ерекшелігімізді, барынша дәстүрімізді дәріптеу негізгі мүдде етіп алынды.

Р.Ә. Шаханова «Қазақ тілі сабақтарында осындай орыс тілді студенттің қабылдауына жеңіл, қызықты, әрі танымдық мәні жоғары, ұлттық құндылықтардан бастау алған мәтіндерді оқыту арқылы ұлттық рухы жоғары, көкірегі ояу азамат тұлғасын қалыптастырып, дамытуға болады деп ойлаймыз»

деген тұжырым айтады [13; 61]. Ұлттық құндылықтар ретінде көбіне мақал-мәтелдер, сөз орамдары, салт-дәстүрлер, акын-жырауар тілі т.б. негізінде оқыту басымырақ. Алайда нәтиже көрсеткендей, ұлттық құндылықтарды тікелей дәріптегеннен гөрі жанама түрде немесе жасырын дәріптеу тиімдірек. Ол тілді дәстүрлі оқыту әдістемесі немесе салт-дәстүрді жарнамалау емес. Нейролингвистикалық бағдарламалау мен нейромаркетингтік болжамдар негізінде түрлі контенттер дайындауды керек етеді. Реципиенттер керексіз деген ақпаратты есіне сақтауға ұмтылмайды. Қандай ақпарат пайдалы деп санаса ғана еске сақтауға тырысып, соған сай әрекет жасайды. Оны мына көзқараспен дәлелдеуге болады: «Ақпаратты белсенді немесе енжар қабылдау реципиенттің қызығушылығы мен қажеттілігіне тәуелді. Егер ақпаратқа деген қызығушылығы да, қажеттілігі де болмаса реципиенттің қабылдау үдерісі өз деңгейінде жүзеге аспауы мүмкін» [14; 99]. Жасырын түрде адамның бейсаналы ойлауына әсер ету – әлемдік маркетингте және НЛБ-да (нейролингвистикалық бағдарламалау) қолданылатын ең танымал әрі нәтижелі әдіс. Бір тақырыптағы ақпаратты бірнеше рет қабылдаған соң, жадының ұзақ мерзімді бөлігі жұмыс жасап, қысқа мерзімді жадыдан ұзақ мерзімді жадының қорына өтеді.

Оқылым, жазылым, айтылым, тыңдалым, сонымен қатар ғалым Ф.Оразбаеваның ұсынуы бойынша сөйлесімді (орысшадан аударғанда «говорение») қосқанда, сөйлеу әрекетінің осы бес түрі - бүкіл әдіс-тәсілдердің қайнар көзі [15; 29]. Бұрынғы және қазіргі білім жүйесі осы сөйлеу әрекетінің түрлерін негізге алып оқытады. Өзге тілді аудиторияға қазақ тілін онлайн оқытатын курстардың барлығы дерлік осы әдісті ұстанады. Ендігі уақытта жаңаша форматқа ауысып, сандық ресурстардың көмегімен нейролингвистика әдістеріне көшу қажеттігі туды. Бұл өз кезегінде өзге тілді, оның ішінде шетелдік аудиторияға басқа бағытта жұмыс жасайтындығымызды көрсетеді.

Әлеуметтік желілерге анализ жасап көргенімізде көбіне көңіл көтеретін, жеңіл, миға күші түсірмейтін контенттердің қаралым саны көп болады. Ондай контенттердің қатарына танымал адамның жеке өмірі, тамақ, табиғат, әзіл-оспақ, ерекше оқиғалар жатқызылады. Ал арнайы білім беру мақсатында түсірілген контенттердің қаралымы аз. Сондықтан тікелей үйрету, білім видео контенттерінен бас тартып, тіл меңгерту үшін жанама, астыртын білім беру арқылы көрушінің талғамына сай құру қажеттілігі туындауда.

Бейнеконтенттердің алдын ала дайындалып қоюы жоғарыдағы интернет желісінің тартпай қалған кездегі және артық шуыл мен дыбыстан дұрыс ести алмаған ақпаратына қолжетімділік тудырады. Әлемдегі ең үлкен бейнехостинг YouTube-ке бейнедәрісті салып қойып, оның қолжетімділігін қажетінше ауыстырып отыра аламыз.

Дауысты анық жеткізетін, ақпаратты қысқа әрі нұсқа жеткізетін тәсілдерге аудиокітап, подкасттар жатады. Бұларды әсіресе тіл үйреткенде көп көмегі тиеді. Тыңдалым әрекетінде пайдалану үрдіс болып келеді. П.С.Құдабаева мен Т.С.Сатыбалдиевалар жариялаған мақаласында подкаст құрудың жолдары мен әдістерін, пайдалы жақтарын талдап береді [16; 121].

5) Сандық оқытуға көшуде басты назарда ұстайтын бесінші қадам – білімді бағалау өлшемдерін жүйелеу. Онлайн оқытуға ауысқан кезде білімді бағалау ең негізгі проблемалардың бірі болды. Өйткені елімізде жаңартылған білім бағдарламасы бойынша соңғы уақытта критериалды бағалау жүйесіне көшкен еді. Білімді критериалды бағалау қалыптастырушы және жиынтық деп екіге бөлініп, жиынтық бағалау бөлім бойынша, тоқсандық және білім деңгейі бойынша бағалауға жіктеледі.

Онлайн форматқа ауысқан кезде ЖОО-да балдық бағалау болғандықтан аса қиындықтар туа қоймады. Ал орта білім беру мекемелері уақытша 10 балдық шкаламен бағалауға ауысты. Бұрын қалыптастырушы бағалауда балл қойылмаса, енді оқушының білімі күнделікті бағаланып отыратын болды. 1-3 балл – «нашар», 4,5 балл – «қанағаттанарлық», 6,7 балл – «жақсы», 8-10 балл – «өте жақсы» дегенді білдіреді. Тарқатып айтқанда:

1 балл – тапсырмаларды 10% - ға дейін орындады, қателіктер жіберді, сабақта пассивті, мұғаліммен кері байланыс нәтижелері бойынша қорытынды жасамайды, тапсырмаларды орындау кезінде дербестік танытпайды, өткен материалды білмейді;

2 балл – 20% - ға дейін оқу тапсырмаларын орындады, қателіктер жіберді, сабақта енжар, мұғаліммен кері байланыс нәтижелері бойынша әрдайым тиісті қорытынды жасай бермейді, тапсырмаларды орындау кезінде дербестік танытпайды;

3 балл – тапсырмалар 30%-ға дейін орындалып, қателіктер жіберді, қателіктерін түзетуге тырысады, сабақта кейде белсенділік танытады, оқу тапсырмаларын орындау кезінде мұғалімнің/ата-ананың/құрдастарының қолдауын қажет етеді;

4 балл - оқу тапсырмаларын 40%-ға дейін орындады, қателіктер жіберді, қателерді түзету кезінде көмек қажет, әрдайым белсенді бола бермейді, кейде тапсырмаларды орындау кезінде дербестік танытады;

5 балл – тапсырмаларды 50%-ға дейін орындады, бес қате жіберді, мұғалімнің көмегі қажет, сабақта әрдайым белсенді бола бермейді, кейде мүмкін болатын тапсырмаларды орындау кезінде дербестік танытады;

6 балл - оқу тапсырмаларын 60% -ға дейін орындады, 4 қате жіберді, мұғалімнің көмегі қажет, сабақта ынталы, орташа күрделі тапсырмаларды өз бетінше орындай алады;

7 балл – 70%- ға дейін оқу тапсырмаларын орындады, 3 қате жіберді, қателіктерді уақытында жойды, сабақта белсенді, тапсырмаларды орындау кезінде дербестік танытады;

8 балл – оқу тапсырмаларын 80%-ға дейін орындады, 12 елеусіз қателіктер жіберді, мұғалімнің түсініктемелері негізінде өз қателіктерін түзетеді, Белсенді, өз бетінше жұмыс жасайды;

9 балл – оқу тапсырмаларын 90%-ға дейін орындады, тапсырмаларды орындау кезінде шамалы дәлсіздіктерге жол берді, қателермен жұмыс істейді, Белсенді, өз бетінше жұмыс жасайды;

10 балл – оқу тапсырмаларын 100% орындады, қателіктер жібермеді, белсенді, дербес жұмыс жасай алады, өз жауаптарын түсіндіре алады, негіздей алады.

Батыстың тәжірибесі бойынша онлайн курстарды бағалау «Rasch Measurement» өлшемімен жасалады. Бұл туралы кейінгі мақалаларымызда толығырақ айтатын боламыз.

Тілдің трансформациялануын қалыпты жағдай ретінде танып, оның мүмкіндіктері мен табиғи тілге тигізетін нұқсандарының алдын алу міндетіміз. Ол үшін жоғарыдағы алғы шарттарға сүйене отырып, интернет реурстарды меңгеріп, синхронды оқытуға лайық әдістерді дұрыс таңдап, жауапкершілікті, құзыретті маман болуымыз қажет.

Мемлекеттік деңгейде БАҚ тілін, жарнамалар мен интернет ресурстардың тілін бақылап, сленгтер мен жаргондардың қолданылуына шектеу жасау керек.

Қорыта айтқанда, жоғарыда санамалап көрсетілген, онлайн оқытудың алғышарты болатын негізгі бес қадамды толық меңгерсе, білім беру үдерісі жеңілдеп, керісінше жаңа мүмкіндіктер пайда болады. Өйткені компьютерлік бағдарламалар оқу үдерісінде ақпараттарды тез алмасуға, уақыт үнемділігі мен ақпаратқа қолжетімділікті арттырды. Қазіргі жағдайды пайдалана отырып, әлемдік білім нарығына қосылуға ұмтылу керек. Біздің жағдайда тілді меңгерту аясын кеңейтіп, интернет ресурстардың арқасында оқытудың жаңа әдістеріне көшу заман талабы болып тұр.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Shormakova A., Ibraymova L., Shormakova A., Nurzhanova B., Daurenbekova L. (2019). Nominations of the plant world lingo-cultural aspect. Opción, Año 35, Regular No.89: 607-623 ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385
2. Kaplan R.M. (2019) Computational Psycholinguistics. Computational linguistics. 45(4)
3. Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 31 желтоқсандағы № 1045 қаулысы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900001045>
4. Слямбеков Қ. Қазақ тілінің интернет кеңістігіне бейімделуі – Intl. https://mtdi.kz/e/til_sayasaty/id/164/q/2#
5. Бекалаева А. О. (2011) Инновационные технологии в обучении английскому языку // Вестник КазНУ. Серия филологическая. №2(132).
6. Zhou L., Gao J., Li D., Shum H.-Y. (2020) The Design and Implementation of XiaoIce, an Empathetic Social Chatbot. Computational Linguistics. 46(1) P.53-93. https://doi.org/10.1162/coli_a_00368
7. Нұрманова Г.Н. (2019) Қазақ тілі сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы тапсырмаларды түрлендіру жолдары // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. № 2 (78)
8. Азимбаева А.Н., Жалалова А.М. (2020) Медиа-ресурстарды қолдану арқылы оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. № 1(81)
9. Хасанұлы Б. (2004) Мемлекеттік тілді дамытудың бірден-бір кепілі – білікті басқару, ол үшін тіл комитетін құру // Мәдениет аралық қатысым мен қазақ, орыс филологиясының өзекті мәселелері: Қазақстандағы Ресей жылы мен Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық институтының 60 жылдық мерейтойына арналған Халықаралық ғылыми-практикалық конф. материалдары. ҚазМемҚызПИ. – 1 Т. – Алматы. - 904 б.

10. Қалқабасова С.Ә. (2009) Әдебиеттану пәндерінде ОБСӨЖ бен СӨЖ-ді ұйымдастырудың тиімді жолдары // Вестник КазНУ. Серия филологическая. № 7-8, 123-124 бб.
11. Mukhpulova R., Mustafaeva G., Bazilgalamova A. (2019) Implementation of the clil method together with learning strategies in teaching a foreign language for natural sciences students // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. № 3 (79)
12. Jason T. Abbitt, Sarah J. Watt, William J. Boone. A (2018) Comparison of Independent and Collaborative Instructional Models in a Blended Graduate Teacher Education Program. Journal of Interactive Online Learning. 16(1)
13. Шаханова Р.Ә. (2011) Техникалық ЖОО қазақ тілін ұлттық құндылықтар арқылы меңгерту // Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция еңбектері. 1-бөлім. Алматы: Қ.И. Сәтбаев атындағы ҚазҰТУ - 362 б.
14. Ибраймова Л. (2010) Сөйлесім синтаксисінің лингвистикалық-функционалдық табиғаты. Филол. ғылым. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған дисс. Алматы. – 134 б.
15. Оразбаева Ф. (2000) Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы Қазақтың білім академиясының Республикалық баспа кабинеті. – 208 б.
16. Kudabayeva P.A., Satybaldieva T.S. (2020) Podcasts in audiovisual training // Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университетінің Хабаршысы. № 1(81).

Пять предпосылок цифровой трансформации в преподавании языка

Л.А. Ибраймова

Казахский национальный женский педагогический университет

liraibraymova@gmail.com

В статье отражены пять предпосылок цифровой трансформации в преподавании языка в соответствии с системой онлайн обучения. Во-первых - личностный рост преподавателя, его соответствующая подготовка. Во-вторых - овладение интернет-ресурсами, выбор эффективных ресурсов. В-третьих, раскрыта необходимость овладения одним из международных языков и основные причины этого. В четвертой предпосылке анализируется подстраивание методов обучения под онлайн систему и их другие возможности, в пятой - система оценивания в онлайн обучении.

Ключевые слова: цифровые ресурсы, языковая трансформация, оценочные измерения, идеология, информативный поиск, язык.

Five prerequisites of the digital transformation in language teaching

L.A. Ibraymova

Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

liraibraymova@gmail.com

The article reflects five prerequisites for the digital transformation of language teaching in accordance with the online learning system. First, the personal growth of the teacher, his appropriate training. The second is the mastery of Internet resources and selection of effective resources. Third, the need to master one of the international languages and the main reasons were revealed. The fourth premise analyzes of the adaptation of teaching methods to the online system and their other capabilities, and the fifth one analyzes the assessment system in online learning.

Keywords: digital resources, language transformation, evaluative measurements, ideology, informative search, language.

Редакцияға 14.09.2019 түсті.